

Jonas Biliūnas

NEMUNU

Vienodai ir nuobodžiai čiuksėdamas, plaukia prieš vandenį nedidelis garlaivis. Jo pirmagalys varo upės paviršiu gilią vagą; bet garlaivio užpakalyje tos vagos krantai vėl susiverčia krūvon, susidaužia savo viršūnėmis, kurios atšokdamos pavirsta į nesuskaitomą daugybę nedidelių krutančių bangų; tos bangos juda kaip gyvos, plečiasi į abi šali, lekia paskui viena kitą, skubindamos prie tolimųjų upės krantų, ir kaip puikiausias savo raštais audeklas blizga ir tviska ant saulės įvairiausiomis savo spalvomis. O platus galingas Nemunas romiai ir iškilmingai plaukia vakarų šalin, tarsi visai nejausdamas ant savo krūtinės žmogaus rankų darbo...

Nuo ilgos kelionės nuvargęs, nuo nemiegojimo apsiblausęs, stoviu ant garlaivio ir žiūriu aplinkui. Tiesiai mano kaktan pučia vasaros rytys vėjas, tarsi maloniai glostydamas, draiko galvos plaukus ir savo kvėpavimu gaivina pailsusią mano dvasią. Vienodas garlaivio čiuksėjimas liūliuoja prie miego, bet platus Nemunas ir įvairus jo krantų gražumas traukte traukia prie savęs mano akis ir širdį. Žiūriu ir negaliu atsižiūrėti... Ta upė, kuri, vingiuodamos be galo, ant kiekvieno žingsnio maino savo pavidalą; tie jos aukšti, žaliuojantieji miškais ir pievomis krantai, - tat ne kaleidoskopas, bet gyva prigimtis, neapsakomai už aną gražesnė.

Šitai ant kalno iš už miškų pasirodo varpinyčios viršūnė, paskui - rausvas bažnyčios stogas, ant galo staiga išlenda visas miestelis, su išmėtytais kloniu ir pakalnėmis pilkais ir margais nameliais. Bažnyčia baltuoja ant pačios aukščiausios vietos, tarsi visa ir visus laikydama po savo kojų, - ne tik savo dvasia išsikeldama aukščiau žmonių galvų ir minčių, bet ir pačiu savo pavidalu - ankščiau nuskurdusių jų gryčelių.

- Kieno tas miestelis, kaip jis vadinasi? - ateina man galvon mintis, ir ilgai dar į jį žiūriu, jau palikusį užpakalyje, vakaruose, ir tik iš tolo dar marguliuojantį savo namelių viršūnėmis.

Tai vėl išlenda iš tarp miško dvaras ar senas, apgriuvęs jau bokštas, savo dantuota viršūne primenęs vidurinių amžių tvirtovę, - ilgai stovi ant aukšto upės kranto ir ant galo nyksta tolumoje...

Ir vėl kilsta mintis: kam šis bokštas pastatytas? ar jis gynė žmonių laisvę, ar dar labiau juos vergė? Dabar jis stovi dailus, kaip pasaka, bet jo praeityje gal ir labai nelaimingos ir baisios paslaptys guli...

Ir nuo šitų dvarų ir bokštų, kurie mainosi paskui vienas kitą, už kitas kitą puikesni ir įvairesni, atkreipiu liūdnas savo akis į žaliuojančias pievas ir laukus, į išmėtytus Nemuno pakrančiais sodžius, kurie - iš vidurio upės į juos žiūrint - tarp šitų taip gražių prigimties paveikslų dar labiau prislėgtais, nuskurdusiais ir tokiais nelaimingais, pilkais ir mažučiais išsirodo. Bet traukia jie prie savęs mano širdį ir mintis. Šitai tas ant kalnelio sodžius teip primena man mano tėviškę. Juk ir čia tie patys žmonės su jų rūpesniais, vargais ir papročiais gyvena. Šitai tokia pat banda po krūmus lando, paupiais rėkauja tokie pat žąsų pulkai, kokiuos ir aš kadaise Šventosios pakrančiais ganydavau. Ir skraido mintys po šiuos klonius žaliuojančius, po šiuos kalnelius marguliuojančius, tai šen, tai ten apsistodamos, lepindamos prigimties gražumais jausmus ir širdį. Kaip karšta, iš pačios gilumos kilstanti malda ramina prigimtis dvasią... Bet kartu ir liūdna darosi: juk aš gyvenimo sąlygomis jau pusiau atskirtas nuo tų sodiečių, tarsi išmestas iš jų tarpo... aš - inteligentas. Ir pasidaro taip gailu kažin ko tokio brangaus - tos praeities, kuri dar tebestovi mano omenyje taip graži, kaip padailinta pasaka, ir kuri jau niekadės daugiau nebesugrįš, nebeatsikartos... Ir vėl atkreipiu savo akis į platų galingą Nemuną, tarsi nuo jo laukdamas širdies skausmų nutildymo. Bet kas jam silpno žmogaus mintys ar nuliūdimas! Sunkių garlaivių ir ilgus eilios sielių, kuriuos neša savo vandenų paviršiu, ir tat ant savęs nejaučia. Šaltas ir gražus, plaukia jis romiai į jūrą ir nieko daugiau nenori žinoti. Bet aš žiūriu į jį, žiūriu...

Šitai priešais mūsų ateina sieliai; garlaivis greitai su jais susilygina. Eina jie taip iš palengvo, kad tik tik galima tat pasergėti. Jų viduryje stovi padirbdintos iš šiaudų būdelės, netoli jų liepsnoja mažos sukurtos ugnelės: ant jų kaba katilėliai. Ant abiejų galų sielių stovi po vieną ar du vyrus. Nusitvėrę abiem rankom ilgu irklų, užgula ant jų visu savo kūnu, atsimeta priešakin ir paskui, sienojų atsispyrę, krūtinės ištempę ir atsilošę, sunkiai sunkiai jie iriasi. Lyg nenoromis, sielių priešakys iš palengvo sukasi nuo garlaivio upės vidurin, - ir sieliai, vandens nešami, slenksta pro šalį. O vyrai iriasi ir iriasi. Ir taip ištisas dienas, nakvodami ant šalčio ir lietaus, šildydami tik prie savo mažų ugnelių ir katilėlių. O galbūt labai iš toli Šventąja ir Neriu

atvarė jie tuos sielius Nemunan; galbūt tat mano matyti ar pažįstami žmonės arba net kaimynai, kuriuos jau seniai apleidau, bet kurių atsiminimas dar tebegyvena mano mintyse. Ir atidžiai pradėdau žiūrėti į aukštą, nuo saulės pajuodavusį žmogų, kuris sustoja irties, žiūri į garlaivį ir kartu, rodosi, stebias į mane. Nežinau kodėl, man ateina mintis, kad tat turi būti kampininkas Vildžiūnas, kuris gale mūsų sodžiaus su didele šeimyna gyvena. Kaip tik jo sovyla, aukšta ir tvirta, kaip tik tokie pat gelsvi plaukai ir ūsai ir ant pečių kaip tik toks pat pilkas, apdriskęs čerkazėlis, kurį jis visados nešiodavo. Noriu surikti jam, kad mane pamatytų ir pažintų, bet sieliai jau lieka toli garlaivio užpakalyje, ir tik spėju mostelėti jam ranka, nors jis to nepastebi, nes vėl, visas išsitempęs, sunkiai iriasi...

Pasirodo ant aukšto kalno miestelis, ir garlaisis apsistoja. Sueina nauji žmonės: būrys darbininkų su pjūklais ir kirviais, keletas merginų ir moterų ir senas žydelis, krepšiu obuolių nešinas; ant pat galo ateina "muzikantai": vienas aklas su smuika, kitas su armonika, o trečias - kokios dešimties metų berniukas - su būbinu. Savo veidais taip vienas kitą primena, kad lengva atspėti, jog visi trys tikri broliai.

Garlaisis eina toliau. Visi laukia "muzikos". Šitai akklasis paima smuiką ir pradeda mėginti ir taisyti stygas: pakeltas jo veidas tarsi be jokio išsireiškimo, bet ausis atidžiai klausos. Ant galo pradeda griežti, - čypia ir rėkia armonikas, dudena ir čerška būbinas. Abu vyresniuoju išsirodo tokiais nuvargusiais, taip nenoroms pildančiais savo priedermę; tik mažiukas, be perstogės mušdamas kūlele, mataruoja kojomis, kraipo galvelę ir dairosi aplinkni. Staiga visa "muzika" dar labiau surinka įvairiais balsais, ir broliai pradeda dainuoti rusiškai: tat kažin kokia kareivių daina, be jausmų ir prasmės; dainos žodžius taip nežmoniškai taria ir kraipo, kad sunku suprasti, - matyt, dainuoja ją tik dėl pinigų, tikėdamies už ją daugiau surinksia. Tą pabaigę, ima kitą, dar netikesnę. Ant galo mažesnysis atsistoja, nusitraukia nuo galvos kepuraitę ir nešinas ja rankoje eina aplinkui, rinkdamas skatikus. Bet skurdžiai tie skatikai į kepuraitę plaukia...

- Berniuk, berniuk, - girdžiu užpakalyje pažįstamos studentės balsą. - Padainuokit geriau ką nors lietuviškai, - daugiau surinksite!

Atsigrįžau: berniukas stovi su atkišta kepuraitė priešais merginą, žiūri į ją išplėstomis savo akelėmis ir nežinodamas, ką atsakyti, tyli išraudęs, tarsi stebėdamas iš jos kalbos ir tokio nepaprasto prašymo. Nežinodamas, ką daryti, eina pas savo brolius ir pasakoja jiems apie naują užmanymą. Tiedu kalbasi tarp savęs ir siunčia mažąjį pas merginą.

- O ką tamstai padainuoti? - klausia mažas muzikantas. - Ar apie "monopolį"?

- Vis tiek ką, bet tik lietuviškai, - atsako mergina išraudusi, nes visi aplinkui pradeda į ją žiūrėti.

Mažiukas sugrįžta pas brolius, ir visi trys pradeda dainuoti apie "monopolį". Tat paprasta, naujosios formacijos "dainuška", be dailos ir gilių jausmų, kurioje jos autorius išdėsto savo persitikinimą ir lengvą sodiečių tikėjimą į "monopolio" geradėjystes, giria jį, kol dar, žinoma, nemato, kad tas "monopolis" tik nauja žmonėms sunkenybė. Bet kuone visi tos dainuškos klausos: matyti, daugelis iš šitų saule apdegusių ir nuo darbo pajuodavusių sodiečių ir prastai apsitaisiusių moterų yra kaip tik tais žmonėmis, kurie, savo rūpesniuose ir varguose paskendę, gyvenime tveriasi kiekvieno viešaus apsireiškimo kaip kokio šviesos ar laimės spindulio, kurie gali tikėti, kad koks tenai "monopolis" jų vargų naštą sumažys, - ir todėl taip atidžiai klausosi dainuškos, kurioje tas jų neįvykdintas tikėjimas ir sužuvusioji viltis apsireiškia. Ir kada pasibaigia dainuška, ir berniukas vėl pradeda vaikštinėti aplinkui, lengvai galima pastebėti, kaip į jo palaikę kepuraitę krinta jau daug gauseni skatikėliai ir net sidabriniai pinigai... Matau, kaip nuo surinktųjų pinigų "muzikantų" veidai ne tik prašvitę, bet ir nustebę: nesitikėta, kad tiek surinktų.

Berniukas vėl prieina prie studentės ir jau drąsiau balsu klausia:

- Gal dar ką nors tamstai padainuoti?

- Gerai, padainuokite! - atsako ši linksmai. - Tik kokią nors senobinę dainą... liūdną...

BroLIAI dainuoja liūdną... apie gegutę, žalioj girioj kukuojančią, vargelius rokuojančią, apie mergelę - rūtų darželyje verkiančią, savo bernelio nesulaukiančią... Nors be šitokios "muzikos", pievoj tarp miškų, ta daina neapsakomai gražiau skambėtų, bet ir čia visi nutilę, gėrėdamies jos klausome: visi jaučiame, kad ji mums brangi, maloni ir suprantama...

Ant galo, nemažai šiuo kartu pasipelniję, linksmi ir pakakinti, vargaujantieji "muzikantai", dainiai ne

įkvėpimo, bet dėl pinigų, sustojus garlaiviui, išlipa.

O mes plaukiame plačiu Nemunu toliau...

Jau artinas vakaras. Atsibosta man stovinėti, taigi atsisėdu ir pradėdama snausti... Atbudęs matau priešais mane sėdinčią jauną merginą. Iš pažiūros jai ne daugiau 16-17 metų. Bet pamėlynavę rausvi jos paakiai, akys nuvargusios, nemaloniai blizgančios, ir skruostų raudonumas, matomai, jau ne pačios prigimties, bet tik įvairių tepalų gražinamas, liudija, kad ši mergina yra ne tik mačiusi vargus, bet jau pati patyrusi ir netikrosios meilės vaisius. Pastebėjusi, kad į ją žiūriu, šypsosi taip, kaip tai paprastai daro moterys, daug jau mačiusios ir pergyvenusios, bet kurios dar tikisi patraukti prie savęs vyrų širdis. Žiūrėdamas į ją toliau, matau, kad jos šypsojimai lanko beveik visus aplinkui sėdinčius vyrus, neaplenkia nė jaunučio malonaus veido kunigo, kuris, pastebėjęs į save jos akis, rausta ir sukasi į šalį. Apsitaisiusi ji sodiečių rūbais, su balta skarele ant galvos: be abejonės, tai sodžiaus mergaitė, nelaimingais gyvenimo ir žmonių santykiais išmesta iš jų tarpo ir dabar skęstanti purvuose.

"Kur jos gimtinė vieta, kas tokie jos tėvai, kokia jos praeitis?" - eina per galvą man mintys, bet tokios šaltos, be jausmo, kad mane patį ima šiurpas.

Norėdama prakalbinti ją, paklausti apie tą visą, bet aplinkui žmonės, nėra tiek drąsos. Ant galo žinau, kad sutiktų mane tik nusišypsojimais... Šitai išsiima ji iš baltos skarelės obuolių ir valgo; paskui duoda du obuoliu arti stovinčiam kareiviui, kitu du - sėdinčiai čia pat moteriškei. Kareivis atideda juos į šalį, o moteriškė atsisuka į Nemuną ir visai netikėtai meta upėn.

- Kam tamsta numetei vandenin obuolius? - klausia moteriškos studentė.

- Nenoriu nuo jos obuolių priimti, - tai paleistuvė ir užsikrėtusi! - atsako pašnibždoms moteriškė, bet tokiu balsu, kad visi aplinkui tą girdi.

"Iš kur ji tą žino?" - mąstau žiūrėdamas tai į vieną, tai į antrą. Moteriškos akys žiba piktu džiaugsmu, tarsi ji laiminga tuo, kad viešai gali nužeminti ir apkaltinti merginą. O mergina išrausta kiek, bet šypsosi, kaip ir pirma.

Man darosi nesmagu ir net baugu. Tarsi nuo baisiausio žmogaus, norisi nuo tos merginos prasišalinti, būti toliau, neprisiliesti tenai, kur ji sėdėjo ar turėjo savo rankas padėjus. Jaučiu, kad tokios mintys ne pas mane vieną, bet ir pas kitus. Laukiu, kad tik greičiau pasirodytų Kaunas, kad tik greičiau iš to garlaivio galėčiau išlipti. Nudžiungu, kada tamsumoje pasirodo Aleksotos ir Kauno žiburiai.

Ant galo garlaivis, priplaukęs prie uosto, sustoja. Visi pradeda lipti. Instinkto vedamas, nutveriu studentę už rankos ir, iškėtęs akis, žiūriu į tą nelaimingą "paleistuvę", tarsi norėdamas ir save, ir savo pažįstamą nuo anos apginti, lipant iš garlaivio jos neprisiliesti, "nesusitepti". Kaip koks akmuo nuo krūtinės nuslinksta, kada pasijuntu ant gatvės...

Matau, kaip skersinės gatvės tamsumoje mergina pranyksta, ir einu savo keliu... Negaliu ir nedrįstu eiti paskui ją, pažiūrėti, kur ir kaip ji nakvos, pas ką ir kaip ji čia Kaune gyvena, ką dirba ir kokia baisi, be pasigailėjimo galia ją prie tokio gyvenimo privertė?.. Ant galo, ar būtų iš to kokia nauda?!

Ciurichas, 1905.IV.2